

Η ασημαντότητα του ανθρώπου*

Δημήτρης Τσινικόπουλος

Η ΑΣΗΜΑΝΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
*Γιατί, τι είναι ο άνθρωπος μέσα στη φύση
παρά ένα τίποτα σε σχέση με το άπειρο,
το παν σε σχέση με το μηδέν, κάτι
ανάμεσα στο τίποτα και στο παν.*

ΜΠΛΕΖ ΠΑΣΚΑΛ

«Πολλά τα δεινά και ουδέν του ανθρώπου δεινότερον πέλει». Ο Σοφοκλής, ο τραγικός ποιητής της αρχαιότητας, δεν είναι ο μόνος που κάνει αυτή τη διαπίστωση. Είναι αναγνωρισμένο και πανθομολογούμενο γεγονός ότι ο άνθρωπος, με την αυτοσυνειδησία του, με τη λογική του δύναμη, τον λόγο και το χέρι του, υπέταξε στο διάβα του χρόνου το φυτικό και ζωικό βασίλειο. Και όχι μόνο. Δημιούργησε το δικό του μεγαλείο· έγινε ο βασιλιάς της γης. «Ο άνθρωπος είναι ένα καλάμι, το πιο αδύναμο της φύσης. Αλλά είναι ένα καλάμι που σκέφτεται. Και όλη η ικανότητά του συνίσταται στη σκέψη», θα μας πει και ο Πασκάλ.

Μ' αυτήν τη σκέψη λοιπόν, δημιούργησε τέχνη, επιστήμη, πολιτισμό. Μ' αυτήν εξερευνά το σύμπαν. Μ' αυτήν είναι ό,τι είναι. Ωστόσο, αυτή η σκέψη, η λογική δύναμη του ανθρώπου, δεν μπόρεσε ποτέ να τον απαλλάξει από τα ποικίλα προβλήματα, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, οικογενειακά και άλλα που ο ίδιος δημιούργησε στα πλαίσια της κοινωνικής συμβίωσης.

Γιατί; Γιατί ο άνθρωπος είναι ένα αντιφατικό και τραγικό ον. Εμφανίζεται στη ζωή ως άγγελος και δαίμονας μαζί. Είναι πρόβατο και λύκος συνάμα. Αγαπά και μισεί θανάσιμα. Δημιουργεί και καταστρέφει ταυτόχρονα. Προκαλεί πόνο και θλίψη στους άλλους. Και πάνω απ' όλα, είναι βροτός, θνητός. Μπορεί να πεθάνει πάνω στον κολοφώνα της δύναμης, της δόξας και της σοφίας του. «Χους εις χουν απέρχεται». Κι αυτό εί-

να το πιο συγκλονιστικό, το πιο τραγικό απ' όλα.

Ο Ηρόδοτος, ο πατέρας της ιστορίας, αναφέρει ένα ενδιαφέρον περιστατικό. Ο Ξέρξης, ειςβάλλοντας στην Ελλάδα μ' ένα στρατό δύο εκατομμυρίων ανδρών, ένωθε πανίσχυρος και σπουδαίος. Ατένισε τα καράβια του καθώς είχαν γεμίσει τον Ελλήσποντο και τα στρατεύματά του, τις γύρω πλαγιές. Τον έπιασε όμως ξαφνικά το κλάμα. Στην ερώτηση του Αρτάβαζου γιατί ένας άνθρωπος σαν κι αυτόν που τα είχε όλα, έκλαιγε, πήρε την απροσδόκητη απάντηση ότι μόλις είχε συνειδητοποιήσει πως σε εκατό το πολύ χρόνια, όλοι οι στρατιώτες του με τους οποίους είχε κατακτήσει τον τότε κόσμο, θα ήταν νεκροί...

Παρόμοια απόγνωση και θλίψη μπορεί να καταλάβει τον οποιονδήποτε, αν αναλογιστεί προς στιγμήν πόσοι άνθρωποι πέρασαν από τη γη που τα ίχνη τους εξαφανίστηκαν και τα μούριά τους τροφοδότησαν στοιχεία της φύσης, φυτά, δέντρα και ζώα (σε 20 δισεκατομμύρια, κατά έναν μέτριο υπολογισμό), και πού πήγαν όλες οι σκέψεις, οι φιλοδοξίες και τα όνειρα δισεκατομμυρίων ανθρώπων που παρήλασαν. Οι φωτογραφίες του παρελθόντος, όπου βλέπει κανείς συνέδρια, συσκέψεις, σοβαροφανείς ηγέτες και στρας σε όλο τους το μεγαλείο, τη δύναμη και τη δόξα, να ποζάρουν με αυταρέσκεια και αλαζονεία, υπομνησκουν το ρητό του Εκκλησιαστή: «Ματαιότης Ματαιότητων». Κάτι που υπενθύμιζαν και κάποιοι ζωγραφικοί πίνακες του Μεσαίωνα που παρίσταναν νεκρές φύσεις με μια κλεψύδρα και μια νεκροκεφαλή να δεσπόζει στη σύνθεση...

Η ασημαντότητα του ανθρώπου φαίνεται πιο έντονη και γίνεται πιο αισθητή, σε ανθρώπους που σ' όλη τους τη ζωή, έχοντας φιλοδοξίες, χρήμα, σωματική, οικονομική ή πολιτική δύναμη, καταπίεζαν τους άλλους. Όσοι μοιράστηκαν την εξουσία ή έγιναν αυτεξούσιοι απόλυτοι μονάρ-

* Από το βιβλίο του «Ανάμεσα σε 2 αιώνες», εκδ. University Studio Press, 2008.

χες και δικτάτορες και εξαιτίας τους έχασαν τη ζωή τους χιλιάδες ή εκατομμύρια άνθρωποι. Οι ισχυροί της γης, κυρίως οι δικτάτορες αυτοί, έδειξαν ότι ήταν κτήνη ή μάλλον διεστραμμένοι δαίμονες, στέλνοντας κατά χιλιάδες τα θύματά τους στον Άδη. Ωστόσο, πολλοί απ' αυτούς (Ναπολέον, Χίτλερ, Χιρο Χίτο, Μουσολίνι, Μάρκος, Πολ Ποτ, Αμίν Νταντά, Σαντάμ Χουσεϊν) είχαν τραγικότερο και χειρότερο τέλος από τα θύματά τους. Μεθυσμένοι από τη δύναμη της εξουσίας, πίστευαν, σαν τους αρχαίους Φαραώ ή τους θηριώδεις μονάρχες της αρχαίας Ανατολής, ότι είναι παμμέγιστοι, κολοσσοί, που κανείς και ποτέ δεν θα μπορούσε να τους κλονίσει. Και μέσα στην παραζάλη της υπεροψίας τους, απέδειξαν στο τέλος, την πλήρη ασημαντότητά τους. Το πόσο ανθρωπίνι, φθαρτοί και μικροί ήταν τελικά. Και πόσο μάταιες ήταν όλες οι επιδιώξεις και οι προσπάθειες και οι φιλοδοξίες τους. Vanitas Vanitatis, σ' όλο το μεγαλείο της...

* * *

Η ασημαντότητα του ανθρώπου, όμως, φαίνεται και σ' έναν άλλο τομέα. Όσο αυξάνεται η ανθρωπινή γνώση για το αχανές σύμπαν, για τις σταθερές, τους νόμους ή τις δυνάμεις που το διέπουν, τόσο αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος ότι είναι ένα σκύβαλο, ένα τίποτα. Καθώς προσπαθεί να διεισδύσει στα μυστήρια του σύμπαντος, ανακαλύπτει άλλα μυστήρια, νεότερα. Και μεγαλύτερα. Μυστήρια που πυροδοτούν διαμάχες μεταξύ των ειδικών και αμφιβολίες για τη μέχρι τούδε κτηθείσα γνώση, που φάνταζε, ως μια ολοκληρωμένη εξήγηση.

Όταν άρχισε να ξεπροβάλλει με δυναμικό τρόπο η σύγχρονη επιστήμη, ιδιαίτερα στις αρχές του 20^{ου} αι. και μετά από τις θεαματικές ανακαλύψεις της αστρονομίας και της φυσικής με τη θεωρία της σχετικότητας, την κβαντομηχανική, την αρχή της απροσδιοριστίας κ.λπ., έγινε προς στιγμήν πιστευτό ότι ο άνθρωπος θα μπορέσει να διεισδύσει στα μυστικά του σύμπαντος και στις απαρχές του χώρου-χρόνου και της ύλης. Θα αγγίξει τη στιγμή της δημιουργίας και θα δώσει απάντηση σ' ό,τι δεν γνωρίζουμε... Έτσι θα μπορούσε να γίνει ο άνθρωπος ένας γίγας, ένας μικρός θεός.

Αλλά η σύγχρονη κοσμολογία αποκάλυψε ότι το σύμπαν που γνωρίζουμε και βλέπουμε είναι μικρό μόνο μέρος του πραγματικού! Το υπόλοι-

πο, δηλ. το 95%, επειδή δεν εκπέμπει φως ή άλλου είδους ακτινοβολία, παραμένει αθέατο. Οι επιστήμονες απλά τώρα υποπτεύονται ότι το σύμπαν αποτελείται από σκοτεινή ύλη ή σκοτεινή ενέργεια, που τη φύση της όμως αγνοούν!

Έτσι, υπ' αυτήν την έννοια, η ασημαντότητα τόσο της γης ως πλανήτη, ουράνιου σώματος, όσο και της κορωνίδας της δημιουργίας, του ανθρώπου, μέσα στο κοσμικό Σύμπαν είναι προφανέστατη και δεδομένη.

Κάποτε, μέχρι τον Μεσαίωνα, ακολουθώντας τον Αριστοτέλη και άλλους, οι άνθρωποι πίστευαν ότι η γη είναι το κέντρο όχι μόνο του ηλιακού συστήματος αλλά ολόκληρου του σύμπαντος! Αργότερα ανακαλύφτηκε ότι η γη είναι ένας ασήμαντος πλανήτης σ' ένα ηλιακό σύστημα, που ανήκει σ' ένα γαλαξία με εκατομμύρια άστρα... και, φυσικά, ότι είναι άγνωστο το κέντρο του σύμπαντος. Ύστερα ανακαλύφτηκε ότι υπήρχαν τουλάχιστον 100.000.000.000 γαλαξίες που ο καθένας τους έχει τουλάχιστον 100.000.000.000 άστρα! Σήμερα, ξέρουμε πάρα πολλά για να πούμε ότι... απλά, πολλά δεν ξέρουμε. Και δεν ξέρουμε αν θα μάθουμε. Τρομαχτική η αύξηση της γνώσης σ' όλους τους τομείς. Τρομαχτική και η ανακάλυψη της άγνοιας, του μη γνωστού, του α-γνώστου. Αυτό που είχε πει πριν από πολλά χρόνια, με σκωπτικό τρόπο ίσως, ο Τόμας Κάρλαϊλ: «Δεν ισχυρίζομαι ότι κατανώ το Σύμπαν — είναι πολύ μεγαλύτερο από μένα», ισχύει και σήμερα. Και προφανώς θα ισχύει για πολύ ή ίσως και για πάντα, παρά την αλματώδη αύξηση της γνώσης. Παρόλον που ο εκπληκτικός ανθρώπινος εγκέφαλος — το τελειότερο όργανο στο ηλιακό μας σύστημα — αποτελείται από 100.000.000.000 νευρώνες, όσα δηλ. άστρα έχει και ο γαλαξίας μας, είναι οιονεί αδύνατον για την ανθρωπινή διάνοια να συλλάβει το μέγεθος, την πολυπλοκότητα, τις αποστάσεις των άστρων και των γαλαξιών και πολύ περισσότερο τα μυστήρια του σύμπαντος.

* * *

Αυτοί οι δύο παράγοντες, η θνητότητα του ανθρώπου από τη μια και η μικρότητά του μέσα στη φύση και ιδιαίτερα στο σύμπαν απ' την άλλη, πρέπει να του προσδώσουν ακριβώς την αίσθηση της πλήρους ασημαντότητάς του, μέσα στο άνυσμα των λίγων χρόνων της ζωής που ζει. Παρά την οίηση και τη θριαμβολογία του για τα επιτεύγματά του, όσο και να προσδεύει τεχνολογι-

κά, όσο και να κομπορρημονεί ότι θα ανακαλύψει τρόπους και μέσα μακροζωίας, μέσω της νανοτεχνολογίας, της βιοϊατρικής, της πρωτεΐνης της μακροβιότητας, της θεραπευτικής κλωνοποίησης, της κρυονικής (μια μέθοδος σύγχρονης μουμιοποίησης) κ.ά., η θέση του μέσα στο σύμπαν και ο θάνατος, η θνητή του φύση θα 'ρχονται σαν δύο γιγάντιες μυλόπετρες να τον συνθλίβουν και να του υπενθυμίζουν πόσο μικρός, πόσο ασήμαντος είναι τελικά, αφού δημιουργεί και καταστρέφει, αγαπά και μισεί, αλλά οδεύει σταθερά στον θάνατο, τη μόνη τέλεια τελεία των επιδιώξεων και των δραστηριοτήτων του.

Αυτό, βέβαια, στη συνέχεια θα πρέπει να έχει κι άλλες προεκτάσεις ή επιπτώσεις στη ζωή του. Αναλογιζόμενος ότι βιολογικά δεν μπορεί να υπερβεί το όριο ζωής λίγων δεκαετηρίδων, αναλογιζόμενος πόσο ασήμαντος είναι μπροστά στην άπειρη έκταση, τον χώρο και τον χρόνο, και στη φύση, που μπροστά της είναι ένα άθυρμα, θα πρέπει να αναζητήσει τη βελτίωσή του ως χαρακτηριστήρα. Να παύσει να γίνεται εγωιστικός, εγωκεντρικός, καταπιεστικός προς τους άλλους, αν τύχει και τα 'χει φέρει η ζωή έτσι και έχει περισσότερη εξουσία ή προσόντα και προνόμια από πολλούς άλλους. Να αντιληφθεί ότι δεν είναι παρά «σκιάς όναρ» τελικά. Να γίνει από κομπαστής και αλαζών και υλόφρων, πιο ταπεινόφρων. Να εργαστεί σκληρά και αποφασιστικά για την κοινωνική δικαιοσύνη και την παγκόσμια ειρήνη. Να ζητήσει το μεγαλείο του αγγέλου που κρύβει μέσα του, αποβάλλοντας πάθη, ελαττώματα και αδυναμίες που του κληροδοτήθηκαν ή καλλιέργησε ο ίδιος εκών ή άκων.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, η αναγνώριση της ασημαντότητάς του μπορεί όχι μόνο να αποτελέσει τροχοπέδη για βάρβαρες, απάνθρωπες ενέργειες, σαν κι αυτές που έκανε στο παρελθόν και εξακολουθεί ασυλλόγιστα να κάνει και σήμερα, καταστρέφοντας ζωές και περιβάλλον, αλλά να αποτελέσει εφελτήριο για δημιουργικές ενέρ-

γειες ευγενείς, που θα μπορέσουν να τον ανυψώσουν από την αθλιότητά του και να τον κάνουν άν-θρωπο. Να βαδίζει και να βλέπει προς τα άνω. Να εννοήσει την εξάρτησή του από το άπειρον, το θεϊόν, το οποίο μπορεί να γίνει πηγή νοήματος της ζωής του.

Να ζησει, όπως έγραψε ο Π. Κανελλόπουλος, «μέσα του από το κάτι από το παν, κάτι από το άπειρο, κάτι από το υπερπαγκόσμιο πνεύμα. Ο άνθρωπος είναι πολύ μικρός, είναι σχεδόν ένα τίποτε. Η αποστολή του, όμως, είναι πολύ μεγάλη, εγγίζει σχεδόν το σύμπαν...»

Προσωπικά, νομίζω, καλό θα ήταν να επισκέπτεται ο καθένας μας συχνά τα ερείπια ενδόξων πόλεων του παρελθόντος (Κόρινθο, Μυκήνες, Κνωσό, Θήβες, Τροία, Πομπηία κ.ά.) για να νιώσει, αυτό που περιγράφουν οι Γερμανοί με τον όρο *Ruinensensucht* (= τον καημό των ερειπίων). Και ιδιαίτερα, να επισκέπτεται τα κοιμητήρια όπως λέγονται παραμυθητικώς, τα νεκροταφεία. Εκεί θα μπορεί να βλέπει κανείς πού κατέληξαν και πού καταλήγουν οι εγκόσμιες φιλοδοξίες, τα ανθρώπινα όνειρα, τα πάθη, η κακία και τα μίσση που κυριάρχησαν στην ιστορία μαζί με λαμπρά ανθρώπινα επιτεύγματα. Να δει πόσο μικρή είναι η ζωή. Εκεί βρίσκονται πολλοί άνθρωποι που άφησαν απραγματοποίητα πολλά όνειρα και μισοτελειωμένες δουλειές... Έτσι, να αντικρίζει τη μηδαμινότητα του ανθρώπου κατάματα, και να παρακινείται — όπως παρακινούσαν και οι πίνακες του Μεσαίωνα, με τις νεκρές τους φύσεις —, σε μια ενδοσκόπηση, σε μια διεξοδική αυτο-εξέταση. Θα του δίνεται έτσι η υπόμνηση της ματαιότητας του ανθρώπου και η ώθηση να ασχοληθεί με τα σοβαρότερα, τα ευγενέστερα, τα ωραιότερα της ζωής, αφήνοντας κατά μέρος μικρότητες, πάθη, ζήλιες και μίσση. Θα του δίνεται η ώθηση να ασχοληθεί μ' αυτά που μπορούν να αφήσουν λίγο άρωμα από τη σύντομη διέλευσή του από τη γη, από την ασημαντότητά του.

Ἄμοχθος γάρ οὐδείς· ὁ ἢδ' ἥκιστα ἔχων μακάρτατος

Χωρίς βάσανα κανέναν δεν υπάρχει κι όποιος έχει τα λιγότερα είναι πανευτυχής

Σοφοκλής